

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми **«ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО
ПРИРОДИ У СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА»**

Виконала:
студентка 2 курсу, групи DO1-M18z
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
з додатковою спеціальністю
013 Початкова освіта
(заочна форма навчання)
Кросондович Марина Олегівна

Керівник: Каньоса Н. Г.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: Підгурний І. С.,
доцент кафедри образотворчого і
декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва, кандидат
мистецтвознавства

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	11
1.1 Естетичне ставлення: дефінітивний аналіз поняття.....	11
1.2 Психолого-педагогічні аспекти формування естетичного ставлення дитини до природи	17
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	37
2.1 Роль образотворчої діяльності у формування естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку.....	37
2.2 Методика формування естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва.....	52
2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи	60
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	87
<i>Додаток А.</i> Схема методики формування естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва.....	88
<i>Додаток Б.</i> Перспективний план діяльності з формування естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва.....	89
<i>Додаток В.</i> Конспекти занять.....	94
<i>Додаток Г.</i> Дидактичні ігри.....	101
<i>Додаток Д.</i> Анкета (питання для батьків).....	103
<i>Додаток Е.</i> Фото фрагментів занять.....	104

ВСТУП

Виховання у дітей дбайливого ставлення до природи є одним із пріоритетних завдань сучасної педагогіки, вирішення різних аспектів якої у сфері дошкільного виховання надається велика увага науки сьогодення. Найважливішою складовою моральної поведінки дитини в навколишньому середовищі є розвиток естетичного ставлення до природи. В. Сухомлинський казав: «Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його» [54]. Дитину треба навчити бачити красу та добро навколо себе – в природі, житті і діяльності людини. Необхідно підводити дітей до розуміння, що краса в природі, краса в житті, краса в мистецтві невіддільні одна від одної.

Визначення проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема духовного розвитку особистості, забезпечення її ціннісного ставлення до природи в умовах відродження України набуває особливого значення. На державному рівні це знайшло віддзеркалення в основних документах з дошкільного виховання та освіти: Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, Національній програмі «Діти України». В них наголошується на необхідності створити дійові гуманістичні норми взаємодії дитини і природи, розробити такі виховні технології, які б враховували і психічні особливості, і комплекс індивідуальних якостей, і систему інтересів, потреб, ідеалів, творчих можливостей особистості, і тим самим забезпечили цілісний духовно-фізичний вплив на неї [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми, формуванню ціннісного ставлення до природи, як певного рівня еколого-естетичної культури особистості, в першу чергу, сприяє цілеспрямоване, систематичне, особистісно зорієнтоване виховання.

Його основою є синтез екології та естетики. значення цього полягає в тому, що особистість пізнає природу, взаємозв'язки в ній через опанування естетичних еталонів, які вважаються загальними законами краси: закону гармонії, закону пропорційності та ритму й закону міри (В. Корнієнко). Метою еколого-естетичного виховання є формування «творчого типу екологічної свідомості» (С. Деребо, В. Ясвін), який відрізняється насамперед здатністю розуміти красу природи та виражати своє ставлення до неї в художньо-творчій діяльності [6]. Проблему відродження духовності нашого народу, ціннісного ставлення людини до навколишнього світу, до мистецтва підіймають сучасні вчені І. Бех, І. Зязюн, А. Зись, М. Каган, В. Кузь, К. Левківський, Л. Левчук, О. Савченко, Г. Шевченко та інші, наголошуючи, що духовна сторона з між індивідом та природним середовищем набуває особливого значення і найбільш повно розкривається саме в естетичних аспектах усіх сфер життєдіяльності людини. Взаємозв'язок естетичної та екологічної культури висвітлені в роботах таких вчених, як Г. Аapresян, В. Баленок, С. Безклубенко, В. Шестаков. Значення естетичних факторів природи у формуванні духовної культури, аналізу природи, як естетичної цінності розглядалися О. Дробницьким, Д. Джола, І. Смоляніновим, Л. Столовичем, А. Щербо, Л. Юлдашевим, Д. Хацькевич. Зв'язок екологічного та естетичного виховання простежується у роботах С. Жупаніна, Е. Залкінд, І. Зверева, Л. Печко, В. Сенкевича, В. Сич, Г. Тарасенко. Суттєвою передумовою формування природоохоронних мотивів (екологічних, гуманістичних, естетичних та ін.) сприяли дані про особливу регулюючу роль знань та уявлень в моральному розвитку дітей дошкільного віку (Л. Артемова, С. Виноградова, Т. Репіна).

Закономірностям ознайомлення дошкільників з природою присвячені роботи Н. Веретеннікової, Н. Кот, Н. Лисенко, Г. Марочко, Є. Максименко, З. Плохій, П. Саморукової, Н. Яришевої. Ще недостатньо вивчені питання формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи на основі

естетичного мотиву, використання у освітньо-виховному процесі комплексу мистецтв, який відображає художній образ природи [13].

Синтез видів мистецтв передбачає їх творчу єдність, за якої кожне мистецтво, взаємодіючи з іншим, взаємозбагачується і посилює художню цілісність (В. Ванслов, І. Зись, Л. Коган, М. Медушевський, Г. Падалка, О. Рудницька). Високохудожня поезія Т. Шевченка, Л. Українки, О. Олеся, Д. Загули, П. Тичини та усна народна творчість – невичерпне джерело краси та духовності. Народна педагогіка поєднує принцип корисності та краси. Саме з глибин народної філософської думки постають ідеї гуманного ставлення до природи, її багатства, збереження її первісності та цінності. Ці джерела духовності теж мають взаємодоповнюватись, поєднані в художньо-естетичному комплексі.

Аналіз наукової літератури засвідчує важливість проблеми виховання естетичного ставлення дітей дошкільного віку до природи.

Актуальність і недостатня розробленість означеної проблеми, її теоретична і практична значущість, виявлені суперечності зумовили вибір теми дипломного дослідження – «Формування естетичного ставлення до природи у старшого дошкільника засобами образотворчого мистецтва».

Об'єкт дослідження – процес формування естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання образотворчого мистецтва, як засобу формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та практично перевірити необхідність використання засобів образотворчого мистецтва спрямованих на формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу проблеми формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого

мистецтва у вітчизняній педагогічній теорії та практиці визначити сутність і зміст дефініцій, понять, концептуальних положень, які розкривають особливості процесів визначених темою дослідження.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити систему вправ та завдань спрямовані на формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

3. Обґрунтувати педагогічні умови та методичні рекомендації використання образотворчого мистецтва у процесі формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників.

4. Експериментально перевірити ефективність запропонованої системи формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність процесу формування естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку зростає за умов поетапної побудови взаємодії дитини з природою на основі художньо-педагогічного спілкування,

Формування естетичного ставлення до природи здійснюється шляхом забезпечення позитивного емоційного тла сприймання об'єктів та явищ природи у творах живопису; організації роботи, що збагачує сенсорний досвід старших дошкільників і виступає основою повноцінного сприймання художніх образів природи; актуалізації вражень від сприймання картин на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвого досвіду при наступному сприйманні об'єктів та явищ навколишньої природи; освоєння дітьми естетичного потенціалу природи в контексті творчої самореалізації.

У зв'язку з поставленими завданнями нами були використані наступні **методи** дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної та спеціальної літератури; вивчення та узагальнення досвіду роботи закладів дошкільної освіти з формування в дітей естетичного сприйняття природи;

аналіз освітньо-програмної документації; аналіз, синтез теоретичних даних дали можливість систематизувати теоретичні матеріали з формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва;

– *наочні*: спостереження, демонстрація репродукцій картин;
– *практичний*: самостійне виконання дітьми елементів образотворчої діяльності.

– *емпіричні*: розповідь, бесіда, використання художнього слова; створення проблемної ситуації; анкетування та соціологічні опитування вихователів закладів дошкільної освіти; спостереження за дітьми старшого дошкільного віку; діагностика рівня розвитку естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в образотворчій діяльності, якісний і кількісний аналіз отриманих даних, їх табличне, графічне зображення; експертна оцінка.

Дослідження здійснювалось у **три етапи**.

На першому етапі відбувалося теоретичне вивчення й аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури та методичних джерел та наукових праць із проблеми дослідження. Проводилась робота, спрямована на визначення об'єкта, предмета і гіпотези дослідження, уточнювалися завдання й методика експериментального навчання, здійснено констатувальний експеримент.

На другому етапі теоретично обґрунтовано й перевірено на практиці ефективність запропонованої системи формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

На третьому етапі здійснювалось узагальнення основних результатів дослідження, визначалась доцільність використання розробленої моделі системи формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

Наукова новизна дослідження: на рівні магістерської роботи обґрунтовано роль і місце образотворчого мистецтва, як засобу екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку та доведено його вплив на процес екологічного виховання дітей дошкільного віку; створення емоційних ситуацій, наявність емоційної установки на сприймання краси природи; поступовий розвиток здатності дитини до сприймання різнобарвності природи, різноманітності її «звучання», розвиток образного мислення; забезпечення системи знань про об'єкти і явища природи методом спостереження як основи формування естетичного ставлення до природи; забезпечення бази для діяльно-творчої самореалізації дитини; залучення батьків до вирішення завдань естетичного виховання.

Практичне значення дослідження визначається виявленням у розробці та впровадженні методики формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва. Розроблено та експериментально апробовано систему вправ та завдань спрямовані на формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва, методичну доцільність її використання у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи у комунальній установі закладі дошкільної освіти № 5 «Веселка» Дунаєвецької міської ради. Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом доповідей на: міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, науково-практичних семінарах, серед них: Інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 25 жовтня 2018 року) з темою доповіді «Забезпечення наступності в навчанні дітей у процесі адаптації до школи»; II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого

педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (м. Кам'янець-Подільський, 22-23 жовтня 2018 року), тема доповіді «Інноваційні освітні технології та активні методи навчання»; Круглому столі «Мова – душа народу: психологічний вимір». (м. Київ, 21 лютого 2019 року) на факультеті психології буде проведено захід присвячений Міжнародному дню рідної мови з доповіддю на тему «Принципи формування мовленнєвої особистості дошкільника – суб'єкта мовленнєвої діяльності»; II Регіональній науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (у рамках II Всеукраїнського музичного конкурсу «MusikUniFest-2019») (м. Кам'янець-Подільський, 16-17 березня 2019 року) з доповіддю на тему «Педагогічні основи формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до живої природи»; Звітній студентській конференції 2018-2019 н. р. (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня 2019р.) з темою «Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва»; II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (м. Кам'янець-Подільський, 21-22 березня 2019 року) тема: «Розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку»; V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 квітня 2019 року), на тему «Студентська мобільність у сучасному освітньому просторі»; Науково-практичному семінарі «Особливості розвитку етнокультурної ідентичності студентської молоді в сучасному освітньому просторі» (м. Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2019 року) з доповіддю на тему «Етнокультурна спрямованість освітньої діяльності у ЗДО»; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Технології виховання і розвитку дітей в умовах сучасного закладу дошкільної освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 26 вересня, 2019 року), темою доповіді була «Інноваційні

технології формування творчої особистості дошкільника в освітньому просторі закладу дошкільної освіти»; Всеукраїнській викладацько-студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації», (м. Глухів, 21-22 листопада 2019 року) на базі факультету дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доповідь «Формування основ екологічної компетентності у дітей 6-го року життя засобами мистецтва театру»; Інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 жовтня 2019 року) з темою «Педагогічні умови формування культури управлінської діяльності педагога в процесі професійної підготовки»; III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (23-24 жовтня 2019 року м. Кам'янець-Подільський) з доповіддю на тему «Особливості застосування арт-технології в роботі з дітьми дошкільного віку».

Публікації. Було опубліковано статті у збірниках матеріалів конференцій: V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» на тему: «Розвиток пізнавальної активності дошкільників у закладі дошкільної освіти»; III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» на тему «Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами природи».

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу психолого-педагогічної, науково-методичної літератури був з'ясований стан проблеми використання засобів образотворчого мистецтва у процесі формування естетичного ставлення природи дітьми старшого дошкільного віку в педагогічній теорії та виховній практиці.

У результаті виконання поставлених завдань, було зроблено наступні висновки.

На основі теоретичного аналізу проблеми формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва у вітчизняній педагогічній теорії та практиці визначено сутність і зміст дефініцій, понять, концептуальних положень, які розкривають особливості процесів визначених темою дослідження.

Ми зробили висновок, що естетичне ставлення дитини дошкільного віку до природи – це емоційно-діяльнісна зв'язок зі світом, що виявляється в діяльності, в характері взаємодії з природою і людьми. Воно формується в результаті цілеспрямованого спілкування людини з природою, в ході якого він виділяє її властивості і якості, що викликають його інтерес, прагнення милуватися об'єктами природи.

Компонентами процесу розвитку естетичного ставлення до природи виступають: сприйняття краси природи, емоційне співпереживання природі, відповідальна поведінка в навколишньому світі природи.

Теоретично обґрунтовано та розроблено систему вправ та завдань спрямовані на формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

Аналізуючи літературу, ми можемо зробити висновок, що засоби мистецької діяльності є провідними та допомагають педагогові в реалізації поставлених завдань. Такими засобами виступають читання художньої літератури з описом краси природи, розглядання творів мистецтв, які

передають образи рослинного і тваринного світу, прослуховування музичних композицій, які точно передають настрій і стан сезонних явищ природи, безпосереднє спілкування з природою під час спостережень.

Образотворча діяльність – це особлива форма передачі дитиною свого бачення природи, ставлення до неї. Можливості образотворчої діяльності у розвитку естетичного ставлення дітей до природи показують, що ознайомлення дітей з явищами і об'єктами природи збагачує дитячу творчість новим змістом, поглиблює естетичне ставлення до природи.

Дослідження показало, що і пізнавальний інтерес до образотворчої діяльності у дітей 5-6 років досить великий, а наявність інтересу – це перше з умов успішного виховання. Крім того, образотворча діяльність має великим емоційним потенціалом, не залежно від того чи це малюнок, чи аплікація або ліплення.

Обґрунтовано педагогічні умови та методичні рекомендації використання образотворчого мистецтва у процесі формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників.

Під час формування уявлення про те, що людина – частина природи і що вона повинна берегти, охороняти і захищати її, відбувається також формування любові до природи, навички дбайливого ставлення до неї, турбота про живих істот народжують не тільки інтерес до природи, а й сприяють формуванню у дітей кращих рис характеру, таких, як патріотизм, працьовитість, гуманність, повага до праці дорослих, які охороняють і примножують природні багатства.

З цією метою виявлено наступні педагогічні умови розвитку естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку:

- 1) організація художньо-естетичного середовища в дитячому садку, сприяє збагаченню естетичного досвіду дітей;

2) розробка комплексу вправ та занять образотворчою діяльністю, спрямованих на розвиток у дітей емоційного ставлення до художніх образів, які уособлюють природу;

3) залучення дітей в колективну художньо-творчу діяльність, що сприяє розвитку культурної поведінки в навколишньому середовищі.

Експериментально перевірено ефективність запропонованої системи формування естетичного ставлення до природи старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва.

У процесі науково-педагогічного дослідження на основі логіки педагогічного експерименту, нами було розроблено такий план проведення констатувального етапу експерименту: діагностика окремих показників виокремлених критеріїв сформованості естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку; визначення вагомості кожного критерію й показників сформованості естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку на основі результатів бесід та спостережень; визначення рівня сформованості естетичного ставлення до природи старших дошкільників та виокремлення контрольних й експериментальних груп.

За результатами констатувального експерименту показники стану сформованості естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку, виявилися недостатніми та засвідчували наявність потреби у створенні умов формування даної особистісної якості, нашою метою є на необхідність впровадження розробленої нами технології впровадження засобів образотворчого мистецтва.

На фінальному етапі формувального експерименту було проведено підсумкове опитування батьків та спостереження за станом сформованості естетичного ставлення до природи, складовими якого було визначено когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компонентами.

Результати обробки даних на прикінцевому етапі формувального експерименту показали, що в контрольній групі показники рівня сприйняття

засобів образотворчого мистецтва значно нижчий, а ніж у експериментальній групі, де відбулися значні позитивні зрушення в динаміці стану сформованості естетичного ставлення до природи дітей старшого дошкільного віку, а отже є ефективним.

Можна зробити висновок, що запропонована система вправ та завдань, які ми використовували на заняттях з метою формування естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в образотворчій діяльності виявилися захоплюючими та цікавими для дітей. Вони включають в себе ігрові, розважальні моменти, також творчі завдання, та пізнавальні сюжети, пов'язані з різними явищами природи.

Дана методика може застосовуватися в практичній діяльності з дітьми старшого дошкільного віку з розвитку естетичного ставлення до природи. Оскільки в результаті роботи діти експериментальної групи продемонстрували яскраво виражене зростання сформованості естетичного ставлення до природи. Експериментальна перевірка, дані апробації та впровадження у практику закладів дошкільної освіти свідчать про її ефективність.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми є вивчення питання підготовки майбутніх фахівців до формування у старших дошкільників естетичного ставлення до природи засобами мистецтва; вивчення відмінностей естетичного сприймання природи дівчатками та хлопчиками; вивчення проблеми наступності між ЗДО та школою у вирішенні питань формування у дітей естетичного ставлення до природи засобами мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович Г. М., Сігіншина Г. Й. Педагогічні умови формування у дітей ціннісного ставлення до природи в умовах естетизації освітнього простору // Педагогічний дискурс. 2013. Вип. 14. С. 7-10.
2. Артеменко Н. М. Природа и эстетическое воспитание учащихся: уч.-метод. пособие. Киев : Рад.шк., 1984. 80 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2008. 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. 1999. № 1. С. 6-19.
5. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Bazovyj_komponent.pdf (дата звернення: 20.12.2018).
6. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук // Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. С. 34.
7. Башкеева О. М., Патеріло О. М., Чичков А. Г. Словник-довідник з курсу «Філософської антропології» для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання. Дніпропетровськ : ДВНЗ УДХТУ, 2014. 20 с.
8. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / ред. О. В. Сухомлинська. Київ, 1997. С. 8-11.
9. Біда О. А. Прокопенко Л. І. Естетичне виховання молодших школярів за допомогою засобів довкілля // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. Черкаси, 2007. № 115. С. 3–7.
10. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 139 с.
11. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці // Практична психологія і соціальна робота. 2014. № 1. С.4-8.

12. Богдан Т. М. К. Д. Ушинський про значення природи у вихованні і навчанні дітей дошкільного віку. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/VchdpuP_2013_110_12.pdf (дата звернення: 02.11.2019).
13. Бутенко В. Г. Вплив естетичного фактору на формування духовних цінностей особистості // Гуманітарна освіта : Серія Психологія і педагогіка. Київ, 2000. Вип. 1. С.113-124.
14. Вилюнас В. К. Ч. Дарвин. Выражение эмоций у человека и животных [Текст] // Психология эмоций. Минск., 2004. С. 91-99.
15. Выготский Л. С. Психология искусства. Минск : Искусство, 1968. 379 с.
16. Главник О., Максименко К., Максименко С. Емоційний розвиток дитини. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с. (Психол. інструментарій). Бібліогр.: с. 106.
17. Годлевська В. Г. Вчити мислити серед природи (з досвіду впровадження творчої спадщини О. Сухомлинського) // Початкова школа. 1993. № 10. С. 33-39.
18. Грицишина Т. І. Виховання естетичного ставлення дошкільників до навколишньої природи засобами краєзнавчо-туристичної діяльності в умовах педагогічної взаємодії. URL: [irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > red_in_2014_2_10](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?red_in_2014_2_10) (дата звернення: 15.01.2019).
19. Давыдова Г. А. О мировоззренческой природе философского знания // Вопросы философии. 1988. №12. С.40-53.
20. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т. О. Піроженко та ін. ; за ред. Т. О. Піроженко. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
21. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець ; Мін. освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім.Б. Грінченка, 2016. 304 с.

22. Естетика : навч. посібн. / М. П. Колесніков та ін. ; за ред. В. О. Лозового. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 205 с.
23. Естетичне виховання в діяльності дитячої бібліотеки. URL: <http://library.kherson.ua/lib/esteducation.htm> (дата звернення: 15.01.2019)
24. Єрмоленко С. Я. Слово, оновлене часом. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-2.pdf> (дата звернення: 12.11.2019).
25. Зайцева Л.І. Формування у старших дошкільників науково-практичного досвіду в сфері природнопредметного дошкільця (теоретико-методичний аспект): монографія. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. 382 с.
26. Каньоса Н. Г. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості дошкільників : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2015. 188 с.
27. Козак Н. Освітня діяльність педагога в галузі образотворчого мистецтва дошкільників URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/28/visnuk_18.pdf (дата звернення: 15.10.2019).
28. Концепція Д. Б. Ельконіна : дитинство. URL: https://studme.com.ua/196511065269/psihologiya/kontseptsiya_elkonina_detstvo.htm (дата звернення: 28.04.2019).
29. Концепція дошкільного виховання в Україні. Проект. Київ : Освіта, 1993. 16 с.
30. Костенко Т. М. Організація естетичного виховання дошкільників з порушенням зору. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ooop_2014_5_7.pdf (дата звернення: 15.01.2019).
31. Крюкова Т. В. Природа і духовний світ дитини // Початкова школа. 1977. № 10. С. 35-39.
32. Народна творчість : Мистецький живопис / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка, від літ. з мистец. ; Г. І. Пристай та ін. ; відп за вип.. Л. В. Бабій. Івано-Франківськ, 2015. 116 с.

33. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 255 с., 32 л. ил.: ил.
34. Нечай С. П. Теорія і практика підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників: дис. ... канд. док. наук : 13.00.04, 13.00.08 / Інституті проблем виховання НАПН України. Київ, 1992. 378 с.
35. Онишків З. М. Збірник нормативних документів з освіти та виховання. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. 172 с.
36. Пагута Т. І. Роль засобів естетичного виховання у розвитку особистості молодшого школяра. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Ppog_2018_2_21.pdf (дата звернення: 12.05.2019)
37. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта : науково-метод. посібник / ред. В. Г. Слюсаренка, О. В. Проскури. Київ : ІЗМН, 1998. 196 с.
38. Планування прогулянок з дітьми молодшого та старшого дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/planuvanna-progulanok-z-ditmi-molodsogo-ta-starsogo-doskilnogo-viku-86984.html> (дата звернення: 02.09.2019).
39. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посіб. Київ : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.
40. Плохій З. П. Пізнай природу і себе в ній : зошит з екології для розвитку дітей 5-6 років. Київ : Світоч, 2005. 32 с.
41. Половіна О. А. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі сучасного ДНЗ // Педагогічна освіта : теорія і практика: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський. 2012. Вип. 10. С. 270-276.
42. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.

43. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки. Київ : Абрис, 1998. 446 с.
44. Проблемний семінар: «Зображувальна діяльність як спосіб естетичного розвитку дітей». URL: <https://bilochka31.org.ua/problemniy-seminar-zobrazhuvalna-diyalnist-yak-sposib-estetichnogo-rozvitku-ditey/> (дата звернення: 02.09.2019).
45. Процес естетичного виховання дошкільників засобами природи URL: <https://works.doklad.ru/view/RGAwPTVCOJE/all.html> (дата звернення: 12.01.2019).
46. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии [Текст] Москва : Педагогика, 1976. 416 с.
47. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / О. М. Байєр та ін. ; наук. керівник, акад А. М. Богуш ; за ред. Л. В. Батліної. Тернопіль, 2015. 200с.
48. Сірант Н. П. Естетичне виховання дітей засобами природи // Молодий вчений. 2016. № 2 (29). С. 338-339.
49. Словник української мови : у 20-ти т. : Д-Ж / уклад.: В. В. Чумак та ін. Київ : Укр. мов.-інформ. фонд, 2013. Т. 4. 1007 с.
50. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. Кузмінського А. І. Черкаси : Вид-во ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. 112 с.
51. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ : Т-во «Знання», 1991. 48 с.
52. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання. Вибрані твори : у 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 5. 680 с.
53. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 3. 282 с.
54. Сухомлинский В. А. О воспитании [Текст]. Киев, 1985. 270 с.
55. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Київ : «Рад. шк.», 1976. Т.2. 98с.

56. Сухомлинський В. Естетичне виховання і культура почуттів. Вибрані твори : у 5 т. Київ, 1977. Т. 3. С. 54.
57. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5 томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 557.
58. Сухорукова Г. В. Уроки мислення серед природи: естетичні комплекси за В.О. Сухомлинським // Дошкільне виховання. 2003. № 9. С. 7-9.
59. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / Т. О. Пірожено, та ін. ; за ред.. Т. О. Піроженко. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
60. Танько Т. П., Тарарак Н. Г. Роль дисциплін художньо-естетичного циклу у професійній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwizp8SC1pLmAhUM-yoKHm8D68QFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Fjournals.hnpu.edu.ua%2Findex.php%2Fmethodics%2Farticle%2Fview%2F1796%2F1832&usg=AOvVaw2vY50GaIFtf21AIY2uR18O> (дата звернення: 29.10.2019).
61. Тарасенко Г. С. Дивосвіт. Технологія естетико-екологічного виховання. 2-ге вид., із змінами. Київ : Рута, 2000. 208 с.
62. Тарасенко Г. С. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації пріоритетних цінностей у вихованні дошкільників засобами природи // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2012. Вип. 12. С. 518-523.
63. Тарасенко Г. С. Як навчити дітей милуватися природою // Початкова школа. 1992. № 11-12. С. 39-42.
64. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : у 2-х т. / Академия пед. наук СССР. Пед. библиотека. // ред. А. И. Пискунова. Киев : Педагогика, 1974. Т. 1: Теоретические проблемы педагогики. 584 с.
65. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні сочинення. Київ, 1968. 187 с.

66. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька та ін. ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
67. Харченко Ю. Організація спостережень в дитячому садку. Харків : Освіта, 2007. 144 с.
68. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / ред. З. Н. Борисової. Київ : Вища шк., 2004. 511 с.
69. Худушин Ф. С. Эстетическое отношение к природе. Минск : Знание, 1977. 64 с.
70. Юркова Т. Ф. Особливості організації естетичного виховання учнів засобами природи. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_64/37.pdf (дата звернення: 26.03.2019).
71. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України : навч. посібн. Київ : Вища шк., 1995. 335 с.